

ΣΥΝΘΕΣΗ ΛΕΞΕΩΝ ΑΠΟ ΦΥΣΙΚΟΥΣ ΚΑΙ
ΑΛΛΟΓΛΩΣΣΟΥΣ ΟΜΙΛΗΤΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ:
‘ΔΕΙΚΤΕΣ’ ΓΛΩΣΣΟΜΑΘΕΙΑΣ/ΔΙΓΛΩΣΣΙΑΣ

COMPOUND FORMATION BY NATIVE AND SECOND
LANGUAGE LEARNERS OF GREEK

Τζακώστα Μαρίνα
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Κρήτης
martzak@edc.uoc.gr

Abstract

Aim of this paper is to investigate the characteristics which are shared during the process of compounding acquisition in first and second languages (L1 and L2, respectively). We will demonstrate that successful L1 acquisition and L2 learning are determined by various linguistic factors, like the structural/ grammatical adjacency of the mother and/ or second languages, the level of proficiency in the ambient language, therefore, the extent of L1 transfer, the influence of universally prominent morphological principles. It will be shown that L2 learners of Greek may become ‘true bilinguals’ irrespective of whether they are bilingual by birth. The discussion will be focused on the purely linguistic factors which determine compounding acquisition and learning as well as data from Greek L1 speakers, as well as Albanian, Dutch, German, Russian, Swedish and Turkish L2 learners of Greek.

Key words

Compounding, mother language (L1) acquisition, second language (L2) learning, bilingualism, proficiency level, typological adjacency, universal/ cross-linguistic dominant morphological principles.

Λέξεις κλειδιά

Σύνθεση λέξεων, κατάκτηση μητρικής (Γ1), εκμάθηση δεύτερης γλώσσας (Γ2), διγλωσσία, επίπεδο γλωσσομάθειας, τυπολογική γειννίαση γλωσσών, καθολικά/ διαγλωσσικά ισχυρές μορφολογικές αρχές.

0. Εισαγωγή

Η σύνθεση μαζί με την κλίση και την παραγωγή λέξεων συνιστούν τις διαδικασίες σχηματισμού λέξεων. Η σύνθεση θεωρείται ως η συνθετότερη διαδικασία σχηματισμού λέξεων, άρα και δυσκολότερη να γίνει αντικείμενο κατάρκτησης από φυσικούς ομιλητές ή/και εκμάθησης από αλλόγλωσσους ομιλητές, παιδιά και ενήλικες, δεδομένου ότι προϋποθέτει τη γνώση της κλίσης και της παραγωγής λέξεων (βλ. ενδεικτικά Tzakosta & Hadzidaki, 2013, Tzakosta & Mamadaki, 2013). Πιο συγκεκριμένα, η σύνθεση προϋποθέτει τη συνένωση λεξικών συστατικών με τρόπους ανάλογους αυτών της παραγωγής λέξεων, για παράδειγμα, την προσφυματοποίηση, αλλά και το 'κλείδωμα' της λέξης μέσω της κλίσης. Η κλίση ολοκληρώνει το σχηματισμό της λέξης υπό την έννοια ότι μπλοκάρει την *(επ)αναδρομικότητα* (recursivity), δηλαδή την επαναλαμβανόμενη εφαρμογή κανόνων σχηματισμού λέξεων, και εφαρμόζεται προσδίδοντας στην κλιτή λέξη τα γραμματικά χαρακτηριστικά του γένους, του αριθμού και της πτώσης (Ράλλη, 2005).

Στην παρούσα μελέτη θα διερευνήσουμε τους μηχανισμούς οι οποίοι ενεργοποιούνται κατά τη διαδικασία σχηματισμού λέξεων από φυσικούς και αλλόγλωσσους ομιλητές της Ελληνικής. Πιο αναλυτικά, θα εξετάσουμε τη γλωσσική συμπεριφορά φυσικών ομιλητών της Ελληνικής σε σχέση με: α) τη δομή των σύνθετων και τη σχέση μεταξύ των συστατικών της σύνθετης λέξης, β) το ρόλο της κεφαλής των σύνθετων λέξεων, γ) το ρόλο του συνδετικού φωνήεντος, δ) το βαθμό ποικιλότητας, δηλαδή το βαθμό στον οποίο η εναλλαγή της θέσης των συνθετικών μερών δεν επιφέρει αλλαγή στο νόημα μιας σύνθετης λέξης, και ε) το βαθμό ενεργοποίησης κανόνων σχηματισμού λέξεων ή απομνημονευτικών μηχανισμών. Οι μηχανισμοί σύνθεσης λέξεων θα εξεταστούν σε συνδυασμό με διάφορους άλλους γλωσσικούς παράγοντες, όπως την τυπολογική γειννίαση της Γ1 και της υπό εκμάθηση γλώσσας, καθώς και την ενεργοποίηση καθολικών και διαγλωσσικών αρχών οι οποίες διέπουν το σχηματισμό σύνθετων λέξεων.¹ Οι παράγοντες αυτοί είναι δυνατόν να διευκολύνουν ή να δυσχεραίνουν την παραγωγή σύνθετων τύπων. Είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι, χωρίς να παραγνωρίζουμε την αξία του εξωγλωσσικού περιβάλλοντος, η μελέτη του τελευταίου δεν εμπίπτει στο πλαίσιο της συζήτησής μας.

Εφεξής, το κείμενο διαρθρώνεται ως εξής: στο κεφάλαιο 1 συζητούνται οι κανόνες της σύνθεσης λέξεων οι οποίοι ισχύουν διαγλωσσικά, ενώ στα κεφάλαια 2-8 παρουσιάζονται οι αρχές της σύνθεσης στις υπό πραγμάτευση γλώσσες, δηλαδή στα ελληνικά, αλβανικά, γερμανικά, ολλανδικά, ρωσικά, σουηδικά και τουρκικά, καθώς και τα πορίσματα τα οποία προέκυψαν από τις πειραματικές δραστηριότητες που εφαρμόστηκαν σε ομάδες αλλόγλωσσων ομιλητών. Στο κεφάλαιο 9 γίνεται εκτενής συζήτηση των αποτελεσμάτων των ερευνών που διεξάχθηκαν με φυσικούς και αλλόγλωσσους ομιλητές, ενώ το κεφάλαιο 10 συνοψίζει το άρθρο.

1. Διαγλωσσικοί κανόνες της διαδικασίας της σύνθεσης

Ένας διαγλωσσικά αποδεκτός ορισμός της σύνθεσης λέξεων είναι ότι μια σύνθετη λέξη είναι μια γλωσσική δομή η οποία συνίσταται σε τουλάχιστον δύο λεξικά συστατικά. Καθένα από αυτά τα συστατικά ανήκει σε μια από τις μείζονες γραμματικές κατηγορίες, δηλαδή είναι ουσιαστικό, επίθετο, ρήμα ή πρόθεση (Selkirk, 1984). Ωστόσο, και τα επιρρήματα είναι δυνατόν να εμπλέκονται στο σχηματισμό σύνθετων λέξεων, όπως φαίνεται στο (1) (βλ. Ράλλη, 2005, 2007, μεταξύ άλλων).

α. **εξώ-πορτα**

β. **κατω-σέντονο**

Δύο χαρακτηριστικά των μονολεκτικών σύνθετων είναι η *κεφαλή* και ο *δείκτης σύνθεσης*. Η κεφαλή είναι το ισχυρότερο συνθετικό από αυτά που απαρτίζουν μια σύνθετη δομή και προσδίδει τα σημασιολογικά και μορφοσυντακτικά χαρακτηριστικά της σύνθετης λέξης. Σύμφωνα με τον Williams (1981), η κεφαλή έχει διαγλωσσικά την τάση να εμφανίζεται στην δεξιά πλευρά του σύνθετου, συνεπώς, στην περίπτωση σύνθετων τα οποία συνίστανται από δύο συνθετικά μέρη, η κεφαλή είναι το δεύτερο συνθετικό. Στα παραδείγματα στο (1), η 'εξώπορτα' είναι 'πόρτα', ενώ το 'κατωσέντονο' είναι ένα 'σεντόνι'. Ωστόσο, οι Scalise & Fabregas (2010) υπογραμμίζουν ότι η θέση της κεφαλής δεν είναι αρκετά σαφής και απαιτεί λεπτές τυπολογικές αναλύσεις. Η κεφαλή διαχωρίζει τα μονολεκτικά λεξικά σύνθετα ως προς την εσωτερική σχέση των συνθετικών τους σε *εξωκεντρικά* και *ενδοκεντρικά* και ως προς τη σειρά των συνθετικών μερών μιας σύνθετης λέξης σε *παρατακτικά* και *υποτακτικά* (για αναλυτική συζήτηση βλ. Ράλλη, 2007).

Ο δείκτης σύνθεσης, από την άλλη μεριά, ο οποίος στα ελληνικά ταυτίζεται με το λεγόμενο *συνδετικό φωνήεν* (στο εξής ΣΦ), είναι το μέσο σύνδεσης των συνθετικών μερών. Μπορεί να έχει τη μορφή φωνήεντος ή συμφώνου ή ολόκληρου ενθήματος (βλ. Ράλλη, 2007).

Ως προς τις γραμματικές κατηγορίες των σύνθετων λέξεων, τα ονοματικά σύνθετα, ειδικά αυτά των οποίων και τα δύο συνθετικά είναι ουσιαστικά (ΟΟ), θεωρούνται περισσότερο παραγωγικά, επομένως, και διαγλωσσικά τα πιο συχνά εμφανιζόμενα, συγκριτικά προς σύνθετα που συνίστανται από συνδυασμούς επιρρημάτων με ουσιαστικά (Επιρ.Ο), ουσιαστικών με επίθετα (ΟΕ), επιθέτων με ουσιαστικά (ΕΟ), επιθέτων με επίθετα (ΕΕ), ρημάτων με ρήματα (ΡΡ), επιθέτων με ρήματα (ΕΡ), ουσιαστικών με ρήματα (ΟΡ), επιρρημάτων με ρήματα (Επιρ. Ρ) (βλ. Becker, 1992, για τα γερμανικά, Booij, 1992, για τα ολλανδικά, Kiefer, 1992, για τα ουγγρικά, Anastasiadi-Simeonidi, 1983, Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1986, 1996α, 1996β, Ράλλη, 1995, 2005, Ralli, 1992, 2002, Ralli, 2003a, b, 2005, για τα ελληνικά).

2. Η σύνθεση στα ελληνικά

Η σύνθεση στα ελληνικά έχει γίνει αντικείμενο ανάλυσης κυρίως σε θεωρητικό επίπεδο (βλ. ενδεικτικά Anastasiadi-Simeonidi, 1983, Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1986, 1996α, 1996β, Drachman & Malikouti-Drachman, 1994, Ράλλη, 1989, 1991, 1995, Nespor & Ralli, 1994, 1996, Ralli, 2005, Ράλλη, 2005, 2007, Revithiadou, 1996). Ωστόσο, πληθαίνουν οι μελέτες οι οποίες διερευνούν την αντιληπτικότητα και τη νοητική επεξεργασία της σύνθεσης στην Ελληνική από φυσικούς ομιλητές (βλ. Jarema et al., 1999, Kehayia et al., 1999, Tsiamas et al., 2015), την παραγωγή σύνθετων από φυσικούς ομιλητές προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας (βλ. Kostantzou et al., 2015, Τζακώστα & Μανωλά, 2012), την εκμάθηση και τη διδασκαλία της Ελληνικής ως Γ2 σε διάφορες ομάδες αλλόγλωσσων ομιλητών, παιδιών και ενηλίκων (βλ. Tzakosta, 2009, 2010, 2011a, 2011b, Tzakosta & Mamadaki, 2013), τις προεκτάσεις και προβλέψεις των ερευνητικών μελετών για τη διδασκαλία της σύνθεσης της Ελληνικής στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση (βλ. Γαβριηλίδου, 2004, Γαβριηλίδου & Ευθυμίου, 2001, Κουφού & Τζακώστα, 2015, υπό δημ., Τζακώστα & Μανωλά, 2012).

Η μείζων μορφολογική διάκριση στα είδη σύνθετων λέξεων που έχει προταθεί αφορά το διαχωρισμό σε λεξικά και μορφοσυντακτικά σύνθετα (βλ. Drachman & Malikouti-Drachman, 1994). Υπό αυτήν την προσέγγιση, υπάρχουν τρεις τύποι σύνθετων λέξεων, τα σύνθετα του τύπου [[θέμα+θέμα]+παραγ. κτλς.] (2α), [θέμα+λέξη] (2β) και [λέξη+λέξη] (2γ).²

- (2) α. παλι-ό-φιλος
 β. παλι-ο-φιλος
 γ. παιδί – θαύμα
- (3) α. σπιρτ-ό-κουτο
 β. σπιρτ-ο-κούτι
 γ. σπιρτ-ο-κουτί

Τα σύνθετα της δομής [[θέμα+θέμα]+παραγωγ. κτλς.] και [θέμα+λέξη] είναι λεξικά και συνιστούν μονολεκτικούς σχηματισμούς, διότι είναι προϊόντα μορφολογικών διαδικασιών σχηματισμού λέξεων, ενώ τα σύνθετα του τύπου [λέξη+λέξη] είναι μορφοσυντακτικά, διότι προκύπτουν από την εφαρμογή διαδικασιών σε φραστικό επίπεδο και αποτελούν σχηματισμούς δύο λέξεων (βλ. επίσης Malikouti-Drachman, 1995, Nespor & Ralli, 1994, 1996). Όσον αφορά τα μονολεκτικά λεξικά σύνθετα, το μοναδικό διαφοροποιητικό χαρακτηριστικό των δεδομένων (2α) και (2β) είναι η θέση του τόνου. Ωστόσο, τα παραδείγματα στο (3) υπογραμμίζουν ότι οι διαφορές είναι βαθύτερες. Πιο συγκεκριμένα, στο (3α) η κεφαλή χάνει το λεξικό της τόνο αλλά και

τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της κλίσης (κλιτική κατάληξη). Στο (3β) παρατηρείται μόνο μετακίνηση του τόνου. Αυτή η παρατήρηση όμως είναι μόνο φαινομενική, γιατί η κλιτική κατάληξη –ι στην πραγματικότητα είναι αυτή που τίθεται στο σύνθετο ως αμαρκάριστη (βλ. Ράλλη, 2005) μετά την αποβολή της αρχικής κλιτικής κατάληξης -ι του ουσιαστικού ‘σπίτι’. Αντιθέτως, στο (3γ) η κεφαλή διατηρεί όλα τα μορφοφωνολογικά της χαρακτηριστικά. Κατά συνέπεια, τα σύνθετα του τύπου [[θέμα+θέμα]+παραγ. κτλξ.] λαμβάνουν αμαρκάριστες μορφοφωνολογικές τιμές (βλ. Ράλλη, 2005, 2007).

Η κεφαλή στα ελληνικά τοποθετείται στα δεξιά του σύνθετου, επομένως, συνιστά το δεύτερο συνθετικό της σύνθετης λέξης. Ακολουθώντας την διάκριση των σύνθετων, αυτά διακρίνονται, αφενός ως προς τη σειρά των συνθετικών, σε παρατακτικά και υποτακτικά και, αφετέρου ως προς τη σχέση των συνθετικών μερών, σε εξωκεντρικά και ενδοκεντρικά (βλ. ενδεικτικά Aronoff & Miller, 2001, Ράλλη, 2007). Η μείζων διαφορά τους έγκειται στο ότι στα μεν παρατακτικά και εξωκεντρικά σύνθετα δεν υφίσταται ξεκάθαρα κεφαλή, γι’ αυτό και η θέση των συνθετικών μπορεί να ποικίλλει χωρίς να διαφοροποιείται το νόημα της σύνθετης λέξης (4α, 4β). Στα δε υποτακτικά και ενδοκεντρικά σύνθετα, η κεφαλή καθορίζει τη σημασιολογία της σύνθετης λέξης (4γ, 4δ) και η θέση των συνθετικών δεν μπορεί να ποικίλλει (για το λόγο αυτό το (4δ) είναι αντιγραμματική/ μη αποδεκτή λέξη).

(4)	α. μαχαιρ-ο-πήρουνα	vs.	β. πηρουν-ο-μάχαιρα
	γ. σπανακ-ό-ρυζο	vs.	δ. *ρυζ-ο-σπανάκο ³

Τέλος, το συνδετικό συστατικό, το οποίο στα ελληνικά κατά κόρον παίρνει τη μορφή του φωνήεντος -ο-, θεωρείται ότι συνιστά απολίθωμα από τα αρχαία ελληνικά (Anastasiadi-Simeonidi, 1983, Ralli & Raftoroulou, 1999, Ράλλη, 2005, 2007). Εμφανίζεται χωρίς εξαίρεση όταν το δεύτερο συνθετικό λέξης ξεκινά με σύμφωνο (βλ. 5α), απουσιάζει όταν το δεύτερο συνθετικό αρχίζει με φωνήεν (5β), αλλά είναι παρόν όταν τονίζεται (5γ).⁴

(5)	α. χιον- ο -νερο
	β. χιον Ο άνθρωπος
	γ. κοκκιν- ο -ασπρος

2.1. Πειραματικά δεδομένα από την κατάκτηση της σύνθεσης από φυσικούς ομιλητές της ελληνικής

Προκειμένου να αποτιμήσουμε τη γλωσσική συμπεριφορά των αλλόγλωσσων ομιλητών της Ελληνικής αναφορικά με την αντίληψη, κατανόηση κατάκτηση των κανόνων

της διαδικασίας της σύνθεσης λέξεων αλλά και την παραγωγή σύνθετων τύπων, είναι απαραίτητο να διερευνήσουμε τους μηχανισμούς με τους οποίους οι φυσικοί ομιλητές της Ελληνικής κατακτούν τους κανόνες της σύνθεσης. Για το λόγο αυτό σχεδιάσαμε μια off-line πειραματική δραστηριότητα η οποία πήρε τη μορφή δύο ερωτηματολογίων στα οποία ζητούσαμε το σχηματισμό υπαρκτών (στο εξής E1) και μη υπαρκτών (μορφολογικά πιθανών, αλλά σημασιολογικά μη αποδεκτών) σύνθετων λέξεων (στο εξής E2) (βλ. παραδείγματα υπαρκτών και μη υπαρκτών σύνθετων τύπων στα (6α) και (6β), αντιστοίχως).

- (6) α. σπανακ-**ό**-πιτα (E1)
β. *μολυβ-**ό**-πιτα (E2)

Το E1 συνίστατο από 215 ερωτήσεις και το E2 από 175 ερωτήσεις. Τα ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν σε 40 ενήλικες φυσικούς ομιλητές της Ελληνικής (ηλικιακό εύρος 18-58 έτη), οι οποίοι ήταν όλοι απόφοιτοι ή σπουδαστές πανεπιστημιακών σχολών (βλ. Tzakosta, 2009, για αναλυτική συζήτηση της μεθοδολογίας της πειραματικής διαδικασίας). Από τους συμμετέχοντες ζητήσαμε να σχηματίσουν σύνθετες λέξεις βάσει των συνθετικών συστατικών που τους παρείχαμε με όποια σειρά αυτοί επέλεξαν να τα τοποθετήσουν στη νεοσχηματιζόμενη σύνθετη λέξη. Τα δύο τεστ συμπληρώθηκαν δια ζώσης με την εποπτεία ενός γλωσσολόγου ή του δασκάλου δεύτερης/ ξένης γλώσσας των συμμετεχόντων.

Οι πρώτες παρατηρήσεις οι οποίες προέκυψαν από την επεξεργασία των δεδομένων είναι ότι οι επιδόσεις των φυσικών ομιλητών είναι καλύτερες, αφενός, στα ονοματικά συγκριτικά προς τα ρηματικά σύνθετα και, αφετέρου, στο E1 συγκριτικά προς το E2. Πιο συγκεκριμένα, τόσο ονοματικά όσο και ρηματικά σύνθετα παράγονται σε ποσοστό 100% των πραγματώσεων των συμμετεχόντων στο E1. Ωστόσο, στο E1 τα ονοματικά σύνθετα εμφανίζουν επίδοση που φτάνει το 97%, ενώ τα ρηματικά σύνθετα εμφανίζουν επίδοση 88%. Μια τέτοια συμπεριφορά είναι μάλλον αναμενόμενη, δεδομένου ότι, από τη μια μεριά, τα υπαρκτά σύνθετα αποδίδουν ήδη γνωστές σημασίες και, από την άλλη, κατά την κατανόηση, την επεξεργασία και την παραγωγή πιθανότατα ενεργοποιούνται απομνημονευτικοί μηχανισμοί οι οποίοι διευκολύνουν την παραγωγή τους (για εκτενή συζήτηση βλ. Tzakosta, 2009).

Στους πίνακες που ακολουθούν συνοψίζονται οι επιδόσεις των φυσικών ομιλητών της Ελληνικής ως προς τις βασικές μεταβλητές διερεύνησης της κατάκτησης της σύνθεσης στη Γ1, δηλαδή τη δομή των σύνθετων, τη θέση της κεφαλής, το ρόλο του ΣΦ και την εμφάνιση ποικίλων τύπων.

Ο Πίνακας 1 αναδεικνύει το γεγονός ότι οι σύνθετες λέξεις του τύπου [[θέμα+θέμα]+παραγωγ. κτλ.] φαίνονται να προτιμώνται, καθαρά όμως μόνο στο E2. Στο E1 η εμφάνιση σύνθετων του τύπου [[θέμα+θέμα]+παραγωγ. κτλ.] είναι

απολύτως ισόρροπη με την εμφάνιση σύνθετων του τύπου [θέμα+λέξη]. Η ασάφεια αυτή στα δεδομένα των φυσικών ομιλητών αποτυπώνεται και στα δεδομένα των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Οι Kalligiannaki & Tzakosta (2011), οι οποίες εξετάζουν 10 παιδιά προσχολικής ηλικίας, συζητούν μια προτίμηση των παιδιών σε δομές του τύπου [θέμα+λέξη], ενώ οι Τζακώστα & Μανωλά (2012), οι οποίες συζητούν τα δεδομένα τριών παιδιών προσχολικής και τριών παιδιών σχολικής ηλικίας, σημειώνουν μια τάση υπέρ των σύνθετων της δομής [[θέμα+θέμα]+παραγωγ. κτλξ.]. Θεωρούμε ότι μια τέτοια συμπεριφορά είναι αναμενόμενη, διότι η παραγωγή σύνθετων της δομής [[θέμα+θέμα]+παραγωγ. κτλξ.] προϋποθέτει τον (σχεδόν) πλήρη χειρισμό πολλαπλών κανόνων της σύνθεσης και κυρίως της μετακίνησης του τόνου, κάτι που αναμένεται να παγιωθεί κατά τη σχολική ηλικία και μέσω της συστηματικής διδασκαλίας της σύνθεσης.

Πίνακας 1: Εσωτερική δομή σύνθετων λέξεων (ποσοστό %)

	[[θέμα + θέμα] + παραγωγ. κτλξ]]	[θέμα + λέξη]
E1	50	50
E2	64	36
M.O.	57	43

Σύμφωνα με την Tzakosta (2009), η προτίμηση αυτή οφείλεται, αφενός, στο ότι ο τόνος στην προπαραλήγουσα είναι ο αμαρκάριστος τόνος στα ελληνικά και, αφετέρου, στο ότι η δομή του τύπου [[θέμα+θέμα]+παραγωγ. κτλξ.] δίνει τη δυνατότητα ελευθερίας και πειραματισμού στο σχηματισμό των σύνθετων τύπων με τοποθέτηση του τόνου σε όλες τις πιθανές θέσεις (λήγουσα, παραλήγουσα και προπαραλήγουσα) και με την προσάρτηση διάφορων κλιτικών καταλήξεων, όπως φαίνεται στο (7).

- (7) α. παλι-ό-παιδο }
 β. παλι-ο-παίδι }
 γ. παλι-ο-παιδί }

Ο Πίνακας 2 αποδεικνύει τη σωστή πραγμάτωση των κεφαλών των σύνθετων λέξεων ως δεύτερων συστατικών. Οι κεφαλές παράγονται σωστά χωρίς εξαίρεση (100%) στο E1 και σε συντριπτικό ποσοστό (90%) στο E2. Το γεγονός αυτό υπογραμμ

μίξει τη σημασία των κεφαλών ως σημαντικότερων αντιληπτικών δεικτών (perceptual cues) της σύνθεσης.

Πίνακας 2: Εμφάνιση της κεφαλής (ποσοστό %)

	Κεφαλή - δεξιά	Κεφαλή – αριστερά
E1	100	0
E2	90	10
M.O.	95	5

Ένας δεύτερος σημαντικότερος αντιληπτικός δείκτης καταδεικνύεται το ΣΦ. Από τον Πίνακα 3 φαίνεται ότι οι φυσικοί ομιλητές γνωρίζουν την χρήση του ΣΦ, πότε η εμφάνισή του είναι απαραίτητη, προαιρετική ή μη απαραίτητη, τόσο στο E1 όσο και στο E2. Η σημαντικότητα του δείκτη σύνθεσης στο επίπεδο της αντίληψης αλλά και της παραγωγής σύνθετων τύπων φαίνεται από το γεγονός ότι οι φυσικοί ομιλητές έχουν καλύτερες επιδόσεις στο E2 (85%) συγκριτικά προς το E1 (84%). Η στατιστική διαφορά πιθανόν να φαίνεται αμελητέα, ωστόσο υπογραμμίζει τον ουσιαστικό ρόλο του δείκτη σύνθεσης ως δείκτη για την ορθή εφαρμογή των κανόνων σχηματισμού σύνθετων λέξεων.

Πίνακας 3: Εμφάνιση συνδετικού φωνήεντος (ποσοστό %)

	Παρόν- απαραίτητο	Παρόν – μη απαραίτητο	Απόν – απαραίτητο	Απόν – μη απαραίτητο
E1	84	4	0	12
E2	85	0	0	15
M.O.	84,5	2	0	13,5

Τέλος, ο Πίνακας 4 παρουσιάζει την ποικιλία που εμφανίζεται σε υποτακτικά και ενδοκεντρικά σύνθετα. Η στήλη 'μονής κατεύθυνσης' (το συνθετικό που δίνεται πρώτο τίθεται ως πρώτο στο σχηματιζόμενο σύνθετο) αφορά τον συχνότερα εμφανιζόμενο τρόπο σχηματισμού μιας σύνθετης λέξης ο οποίος ακολουθεί τη σειρά

με την οποία δίνονται τα συνθετικά στα E1 και E2. Για παράδειγμα, η λέξη ‘πονοκέφαλος’ είναι συχνότερα εμφανιζόμενη έναντι της ‘κεφαλόπονος’. Η στήλη ‘διπλής κατεύθυνσης’ (το συνθετικό που δίνεται πρώτο τίθεται ως δεύτερο στον σχηματιζόμενο τύπο) δείχνει το ποσοστό ‘απόκλισης’ από τους συνήθεις τύπους.

Πίνακας 4: Ποικίλοι τύποι (ποσοστό %)

	Μονής κατεύθυνσης	Διπλής κατεύθυνσης
E1	75	25
E2	40	60
M.O.	57,5	42,5

Παραδείγματα ποικίλων τύπων, και μάλιστα σε υποτακτικά σύνθετα, δίνονται στα (8) και (9). Για παράδειγμα, το (8α) εμφανίζεται συχνότερα από τα (8β) και (8γ). Τα υποτακτικά σύνθετα ανέδειξαν ένα μεγάλο ποσοστό παραγωγής ποικίλων τύπων χωρίς να γίνονται λάθη μορφολογικού σχηματισμού.

- (8) α. χτυπ-ο-**κάρδι**
β. καρδι-ό-**χτυπος**
γ. καρδι-ο-**χτύπι** } (E1)

Στο (9) απεικονίζονται περιπτώσεις ποικίλων τύπων που προκύπτουν από το E2.

- (9) α. κρεατ-ό-**ρυζο**
β. * ρυζ-ό-**κρεας**
γ. ζω-ό-**δρομος**
δ. * δρομ-ό-**ζωος** } (E2)

3. Η σύνθεση στα αλβανικά

Στα αλβανικά, οι σύνθετες λέξεις μπορούν να είναι υπερ-πολυσύλλαβες και γράφονται ως δύο χωριστές λέξεις με ή χωρίς παύλες. Χρησιμοποιούνται τα ΣΦ /a/ και /o/ (Orel, 2000, Elsie, 2006), αν και δεν είναι σαφείς οι συνθήκες οι οποίες καθορίζουν την εμφάνιση του ενός ή του άλλου συνδετικού στοιχείου. Στο (10) δίνονται

μερικά αντιπροσωπευτικά παραδείγματα σύνθετων της Αλβανικής (προσαρμοσμένα από τους Newmark et al. (1982: 175).

(10)	α. gusht, vjeshtë	→	gusht- o -vjeshtë
	‘Αύγουστος’, ‘φθινόπωρο’		‘τέλος Αυγούστου -αρχές Σεπτεμβρη’
	β. dash, mirë	→	dash- a -mir
	‘αγάπη’, ‘καλός’		‘αγαπημένος’

Το γεγονός ότι τα σύνθετα της αλβανικής γράφονται ως δύο χωριστές λέξεις επάγεται ότι ο τόνος δεν υπόκειται σε αναπροσαρμογή, τα σύνθετα δεν διαθέτουν συγκεκριμένη εσωτερική δομή και η κεφαλή δεν είναι ξεκάθαρα το δεύτερο συνθετικό, αντίθετα προς τα ελληνικά (βλ. και Orel, 2000, Elsie, 2006).

4. Η σύνθεση στα γερμανικά

Όπως και στα αλβανικά, έτσι και στα γερμανικά η σύνθεση λέξεων δεν διέπεται από συγκεκριμένους κανόνες, όπως συμβαίνει στα ελληνικά ή σε άλλες γλώσσες. Παρόλ' αυτά, διαθέτουν κάποια χαρακτηριστικά. Πιο συγκεκριμένα, τα γερμανικά σύνθετα συνίστανται από θέματα και όχι από λέξεις, πράγμα που σημαίνει ότι η Γερμανική δείχνει κάποια προτίμηση στα σύνθετα του τύπου [[θέμα+θέμα]+παραγωγ. κτλ.]]. Όπως και σε άλλες γλώσσες, τα ονοματικά σύνθετα είναι οι πλέον παραγωγικοί τύποι, και η κεφαλή εμφανίζεται στη δεξιά πλευρά του σύνθετου, άρα ως δεύτερο συνθετικό. Τα παρατακτικά σύνθετα είναι σπάνια. Τέλος, η σύνθεση είναι (επ)αναδρομική (recursive), δηλαδή τα σύνθετα μπορούν να συνίστανται από δύο έως τέσσερα ή και πέντε συνθετικά. Το (11) συνιστά αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αυτών των μακρών σύνθετων (βλ. Becker, 1992).

(11) Donau + dampf + schiff + ahrtsgeßell + schaft → ‘ατμόπλοιο’

Τα συνδετικά στοιχεία εμφανίζονται εκτεταμένα. Για τα γερμανικά, όπως και για τα αλβανικά και τα σουηδικά που θα συζητήσουμε παρακάτω, προτιμούμε να χρησιμοποιούμε τον όρο *συνδετικά στοιχεία*, διότι τα τελευταία δεν απαρτίζονται από φωνήεντα μόνο. Η χρήση του συνδετικού στοιχείου δεν είναι προβλέψιμη, εξαρτάται από την κλιτική ομάδα στην οποία ανήκει το σύνθετο και τη γραμματική του κατηγορία (Becker, 1992). Παραδείγματα σύνθετων λέξεων με τα συνδετικά στοιχεία που χρησιμοποιούνται στα γερμανικά δίνονται στο (12).

(12)	α. -s- : Wirt + Haus	→	Wirtshaus	‘ξενοδοχείο’
	β. -es- : Jahr + Zeit	→	Jahreszeit	‘εποχή’

γ. -(e)n- : Affe + Haus	→ Affenhaus	‘το σπίτι της μαϊμούς’
δ. -e- : Tag + Buch	→ Tagebuch	‘ημερολόγιο’
ε. ¨ (umlaut): Mutter + Heim	→ Mütterheim	‘μητρικό σπίτι’
στ. ¨ (umlaut) + er : Haus + Bau	→ Häuserbau	‘πολυκατοικία, κτίριο σπιτιών’
ζ. Αποβολή -e- : Auge + Apfel	→ Augapfel	‘οφθαλμός, κόρη του ματιού’
η. Αποβολή -e- , ανάπτυξη -s- Geschichte + Buch	→ Geschichtsbuch	‘βιβλίο ιστορίας’

Τα γερμανικά δεν δείχνουν προτίμηση για κάποιο συγκεκριμένο τονικό σχήμα (Becker, 1992).

5. Η σύνθεση στα ολλανδικά

Όπως και στις γλώσσες που παρουσιάστηκαν μέχρι τώρα, τα ονοματικά σύνθετα είναι συχνότερα εμφανιζόμενα στα ολλανδικά συγκριτικά προς τα ρηματικά σύνθετα. Ένα ενδιαφέρον χαρακτηριστικό της ολλανδικής σύνθεσης είναι ότι η κλίση και η παραγωγή μπορούν τόσο να προηγηθούν όσο και να ακολουθήσουν τη σύνθεση. Με άλλα λόγια, η εσωτερική κλίση δεν μπλοκάρει την ενεργοποίηση των μηχανισμών σχηματισμού λέξεων, ούτε σηματοδοτεί την ολοκλήρωση του σχηματισμού λέξεων, όπως συμβαίνει στα ελληνικά (βλ. παραδείγματα στο (13)) (Booij, 1992).

- (13) α. παιδ-**ικ**-ός
β. * παιδ-ός-**ικ**

Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα για τα ολλανδικά παρέχονται στο (14). Στα (14β), (14γ) και (14δ), το πρόσφυμα *-ing* αναδεικνύει την ιδιότητα της αναδρομικότητας η οποία εφαρμόζεται στα ολλανδικά (όπως και στα γερμανικά παραπάνω) (Booij, 1992, 2005, Guevara & Scalise, 2004).

- (14) α. land-bouw-er   ‘αγρότης’
β. open-ing-s-zitt-ing   ‘εναρκτήρια συνεδρία’
γ. boek-handel   ‘βιβλιοπωλείο’
δ. boek-handel-korting   ‘έκπτωση που παρέχει το βιβλιοπωλείο’

Δεδομένου ότι η κλίση ενεργοποιείται και εσωτερικά και περιφερειακά της σύνθεσης στα ολλανδικά, είναι αξιοσημείωτο ότι η πρώτη δεν χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένα κλιτικά στοιχεία. Κατά συνέπεια, τα *-s-* (15α, ε), $\emptyset$ (15β-δ) και *-e-* (15στ) εμφανίζονται είτε σε συμφωνικά είτε σε φωνηεντικά περιβάλλοντα. Τα *-s-* και *-e-* λειτουργούν ως

συνδεδεμένα στοιχεία (όπως και παραπάνω στα γερμανικά) και η εμφάνισή τους είναι προαιρετική (Booij, 1992, 1997).

(15) α. eten- s -tijd	‘ώρα φαγητού’
β. school Ø zwemen	‘κολύμβηση εντός σχολείου’
γ. hard Ø lopen	‘τρέξιμο’
δ. schaar Ø herder	‘βοσκός’
ε. schaar- s -kop	‘κεφάλι προβάτου’
στ. schap- e -vlees	‘κρέας προβάτου, αρνί’

Η ολλανδική σύνθεση δείχνει μια προτίμηση στα σύνθετα με εσωτερική δομή του τύπου [λέξη + λέξη]. Οι κεφαλές βρίσκονται δεξιά της σύνθετης λέξης, συνεπώς είναι το δεύτερο συνθετικό (Booij, 1992) (βλ. δεδομένα στο (16)).

(16) α. groot-vader	‘παππούς’
β. lang-slaper	‘κάποιος που κοιμάται μέχρι αργά’
γ. leerling-verpleegster	‘φοιτητής/ -τρια νοσηλευτικής’
δ. oude mannen-huis	‘γηροκομείο’

Τέλος, στα ολλανδικά σύνθετα αναπτύσσεται δευτερεύων τόνος (Booij, 2002). Όπως φαίνεται από το παράδειγμα στο (17), ο κύριος τόνος μπορεί να αναπτυχθεί στο πρώτο συνθετικό το οποίο δεν συνιστά την κεφαλή του σύνθετου, ενώ δευτερεύων αναπτύσσεται στην κεφαλή.

(17) gróot-vader vs *groot-váder	‘παππούς’
----------------------------------	-----------

6. Η σύνθεση στα ρωσικά

Η σύνθεση στα ρωσικά έχει κάποια κοινά χαρακτηριστικά με την ελληνική σύνθεση. Πιο αναλυτικά, τα ρωσικά διαθέτουν και μονολεκτικά σύνθετα αλλά και χαλαρούς σχηματισμούς δύο λέξεων. Στα μονολεκτικά σύνθετα παρατηρείται η χρήση των ΣΦ /e/ και /o/. Σχετικά παραδείγματα δίνονται στο (18). Τον κύριο τόνο της σύνθετης λέξης φέρει η κεφαλή η οποία βρίσκεται στην δεξιά πλευρά του σύνθετου ως δεύτερο συνθετικό (βλ. Gouskova & Roop, 2009).

(18) ùg(o)lì-Ø, do-bit -a	→	ùglì- e -do-bit -a
‘άνθρακας’, ‘ορυχείο’		ανθρακωρυχείο’

(δεδομένα από τον Cubberley, 2002: 270)

7. Η σύνθεση στα σουηδικά

Στα σουηδικά, η σύνθεση είναι εξαιρετικά παραγωγική διαδικασία σχηματισμού λέξεων. Χαρακτηρίζεται επίσης από την ιδιότητα της (επ)αναδρομικότητας, δηλαδή της επαναλαμβανόμενης προσθήκης περισσότερων των δύο θεμάτων προκειμένου να σχηματιστούν νέες σύνθετες λέξεις (Friberg, 2008). Η κεφαλή τοποθετείται στα δεξιά της σύνθετης λέξης. Σε μονολεκτικά σύνθετα υπάρχει ο πρωτεύων τόνος, αλλά αναπτύσσεται και ένας δευτερεύων. Τέλος, τα σουηδικά διαθέτουν ποικιλία συνδετικών στοιχείων, τα /s/, /e/, /a/, /u/, /o/ και /Ø/ (Hedlund, 2002). Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα δίνονται στο (19).

- (19) α. jarn + industri → järnindustri 'βιομηχανία σιδήρου'
β. skol+bok-s+hylla 'ράφι για σχολικά βιβλία'

8. Η σύνθεση στα τουρκικά

Το μείζον χαρακτηριστικό της σύνθεσης στα τουρκικά είναι ότι οι σύνθετες λέξεις εμφανίζονται ως σχηματισμοί δύο λέξεων (Ζεγκίνης & Χιδίρογλου, 1995, Kornfilt, 1977) (20). Αυτό σημαίνει ότι η μορφή των τουρκικών σύνθετων είναι εγγύτερη προς αυτή των χαλαρών μορφοσυντακτικών σύνθετων της ελληνικής. Τα ΣΦ /e/ και /a/ εμφανίζονται μόνο σε ρηματικά σύνθετα (Ζεγκίνης & Χιδίρογλου, 1995, Kornfilt, 1997).

- (20) α. kara 'μαύρος' + deniz 'θάλασσα' → karadeniz 'Μαύρη Θάλασσα'
β. avukat 'δικηγόρος' + kadin 'γυναίκα' → avukatkadın 'γυναίκα δικηγόρος'
γ. ana 'μητέρα' + dil 'γλώσσα' → anadili 'μητρική γλώσσα'

Δεδομένης της χαλαρής εσωτερικής σύνθεσης των τουρκικών σύνθετων, τα τελευταία υπόκεινται σε εσωτερική κλίση. Τον κύριο τόνο φέρει το πρώτο συνθετικό, ενώ η κεφαλή βρίσκεται στα δεξιά του σύνθετου σχηματισμού (βλ. Kornfilt, 1997), όπως φαίνεται στο (21).

- (21) buz 'κρύος' + dolabi 'ντουλάπι' → buzdolabi 'ψυγείο'

9. Αποτελέσματα - συζήτηση

Από την παράθεση των χαρακτηριστικών που διέπουν τη διαδικασία της σύνθεσης στις υπό συζήτηση γλώσσες προκύπτουν κάποιες ομοιότητες και διαφορές. Αυτές συνοψίζονται στον Πίνακα 5.

Πίνακας 5: Σύνοψη των χαρακτηριστικών της σύνθεσης διαγλωσσικά

	σύνθετη εσωτερική δομή	αναβιβασμός τόνου	κεφαλή	συνδετικό φωνήεν	ποικιλία
ελληνικά	√	√	√	√	√
αλβανικά	×	×	√	√	×
γερμανικά	√	×	√	√	×
ολλανδικά	√	√	√	√	×
ρωσικά	×	×	√	√	×
σουηδικά	×	×	√	√	×
τουρκικά	√	×	√	√	×

Πιο αναλυτικά, κοινά χαρακτηριστικά σε όλες τις γλώσσες είναι η τοποθέτηση της κεφαλής στα δεξιά του σύνθετου και η ύπαρξη ΣΦ και συνδετικών στοιχείων. Αυτό μας επιτρέπει να εικάσουμε ότι η δεξιόστροφη κεφαλή και τα συνδετικά φωνήεντα/στοιχεία συνιστούν ισχυρούς αντιληπτικούς δείκτες της σύνθεσης, άρα και ισχυρούς κανόνες τόσο στο επίπεδο της κατάκτησης όσο και στο επίπεδο εκμάθησης και διδασκαλίας της σύνθεσης.

Από την άλλη μεριά, η εσωτερική δομή, η θέση του τόνου και η εναλλαγή της θέσης των συνθετικών χωρίς αλλαγή στη σημασία (ποικιλία) δεν αποτελούν κοινά χαρακτηριστικά στις υπό εξέταση γλώσσες. Πιο συγκεκριμένα, σε τρεις από τις υπό πραγματέυση γλώσσες, τα αλβανικά, τα ρωσικά και τα τουρκικά, τα σύνθετα σχηματίζονται ως συνδυασμοί δύο λέξεων ή οι σχηματισμοί δύο λέξεων είναι ένας από τους τρόπους σχηματισμού λεξικών σύνθετων. Επομένως, σε σύνθετα χωρίς εσωτερική δομή είναι δύσκολο να ενεργοποιείται η μετακίνηση, η εναλλαγή ή ο αναβιβασμός του τόνου. Τέλος, η τελευταία παράμετρος, της «ποικιλίας», αποτελεί ιδιότητα μόνο της Ελληνικής. Με δεδομένα τα παραπάνω, υποθέτουμε ότι οι τρεις παράμετροι της εσωτερικής δομής, της θέσης του τόνου και της εναλλαγής της θέσης των συνθετικών μερών αποτελούν αδύναμους αντιληπτικούς δείκτες, συνεπώς, και κανόνες οι οποίοι δύσκολα μπορούν να γίνουν αντικείμενο εκμάθησης και διδασκαλίας.

Συνοψίζοντας μέχρι εδώ, δεδομένων των θεωρητικών και τυπολογικών συσχετισμών μεταξύ των γλωσσών, μπορούμε να προχωρήσουμε σε συγκεκριμένες προ-

βλέψεις σχετικά με τους μηχανισμούς οι οποίοι ενεργοποιούνται κατά τη διαδικασία εκμάθησης της διαδικασίας της ελληνικής σύνθεσης από αλλόγλωσσους ομιλητές της Ελληνικής:

1. Ιδιότητες και χαρακτηριστικά της σύνθεσης λέξεων κοινές μεταξύ των γλωσσών λειτουργούν ως ισχυροί αντιληπτικοί δείκτες για την κατάκτηση και εκμάθηση της σύνθεσης επομένως και ως οδηγό οργάνωσης της διδασκαλίας.
2. Τόσο η αντίληψη όσο και η παραγωγή λέξεων στη Γ2 επηρεάζονται από τους κανόνες της σύνθεσης λέξεων στη Γ1 (ή τις Γ1). Ωστόσο, εικάζουμε ότι ο βαθμός επίδρασης της ή των Γ1 μειώνεται όσο αυξάνεται το επίπεδο γλωσσομάθειας και η τυπολογική γεινίαση (σε επίπεδο σύνθεσης) Γ1 και Γ2. Κατά συνέπεια και βάσει του Πίνακα 5, οι Ολλανδοί ομιλητές της Ελληνικής αναμένονται να έχουν καλύτερες επιδόσεις συγκριτικά προς άλλους αλλόγλωσσους ομιλητές της Ελληνικής, καθώς η ολλανδική σύνθεση διαθέτει 4/5 των χαρακτηριστικών της ελληνικής σύνθεσης. Αναμένονται να ακολουθούν σε επιδόσεις οι τουρκόφωνοι ομιλητές της Ελληνικής και, τέλος, οι Ρώσοι, Σουηδοί και Αλβανοί.
3. Όσο μεγαλύτερη είναι η τυπολογική γεινίαση μεταξύ των γλωσσών Γ1 και Γ2 και η κοινότητα των χαρακτηριστικών της σύνθεσης, τόσο πιθανότερο είναι να είναι οι αλλόγλωσσοι ομιλητές να φτάσουν σε υψηλό επίπεδο γλωσσομάθειας.
4. Όσο ευκολότερα γίνονται αντικείμενο εκμάθησης οι αντιληπτικοί δείκτες, ιδιαιτέρως όσοι δεν είναι διαγλωσσικά ισχυροί, τόσο πιθανότερο είναι να χαρακτηριστούν οι αλλόγλωσσοι ομιλητές ως δυνάμει δίγλωσσοι.

Ακολουθώς, θα παρουσιάσουμε κάποιες στατιστικές τάσεις των δεδομένων αναφορικά με τις μεταβλητές που εξετάζουμε, δηλαδή, την εσωτερική δομή των σύνθετων λέξεων, τη θέση της κεφαλής, το ρόλο του συνδετικού φωνήεντος/ στοιχείου, τις περιπτώσεις ποικίλων τύπων, θα τις προσεγγίσουμε θεωρητικά και θα κάνουμε κάποιες προτάσεις σχετικά με τη διδασκαλία της διαδικασίας της σύνθεσης. Τα ίδια ερωτηματολόγια που διανεμήθηκαν στους φυσικούς ομιλητές της ελληνικής (E1, E2) διανεμήθηκαν σε όλες τις ομάδες αλλόγλωσσων ομιλητών. Η σύσταση των ομάδων των αλλόγλωσσων ομιλητών παρουσιάζεται στον Πίνακα 6.

Πίνακας 6: Σύσταση ομάδων αλλόγλωσσων ομιλητών

	αλβανό- φωνοι	γερμανό- φωνοι	ολλανδό- φωνοι	ρωσό- φωνοι	σουηδό- φωνοι	τουρκό- φωνοι
<i>Ομάδα 1</i>	4	3	24	7	1	10
<i>Ηλικία</i>	20-30 ετών	24-41 ετών	18-60 ετών	~30 ετών	45 ετών	10-11 ετών
<i>Ομάδα 2</i>						10
<i>Ηλικία</i>						11-12 ετών

Όπως παρατηρείται από τον Πίνακα 6, οι ομάδες των αλλόγλωσσων ομιλητών δεν είναι ομοιογενείς όσον αφορά τον αριθμό των μελών τους. Αυτό συμβαίνει για διάφορους λόγους: πρώτον, διότι βρισκόμαστε ακόμη σε διαδικασία εμπλουτισμού των δεξαμενών δεδομένων των αλλόγλωσσων ομιλητών, δεύτερον, είναι συγκεκριμένες ομάδες αλλόγλωσσων ομιλητών στις οποίες έχουμε ευκολότερα πρόσβαση, τρίτον, λαμβάνουμε υπόψη και εξετάζουμε τους καθαρώς γλωσσικούς παράγοντες που επηρεάζουν την κατάκτηση και εκμάθηση της διαδικασίας της σύνθεσης. Η μελέτη των εξωγλωσσικών παραγόντων δεν εμπίπτει στους στόχους του παρόντος άρθρου.

Επιπλέον, δεν εντάξαμε στις ήδη υπάρχουσες ομάδες ομιλητές οι οποίοι έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα και έχουν εκπαιδευτεί στο ελληνικό σχολείο πλην των δύο ομάδων τουρκόφωνων μαθητών, θεωρώντας ως δεδομένο ότι τέτοιες ομάδες θα επιτύχουν υψηλότερες επιδόσεις (για σχετική συζήτηση βλ. Tzakosta & Koufou, 2016). Οι υπόλοιποι αλλόγλωσσοι συμμετέχοντες πλην των τουρκόφωνων παιδιών έχουν λάβει μέση ή ανώτερη/ανώτατη εκπαίδευση. Τέλος, η ομάδα των Ολλανδών ομιλητών είναι η μόνη που μαθαίνει ελληνικά εκτός Ελλάδας. Ωστόσο, οι Ολλανδοί ομιλητές έχουν στενούς δεσμούς με την Ελλάδα την οποία επισκέπτονται τουλάχιστον μία φορά ετησίως.

Προχωρώντας στις τάξεις που εμφανίζουν τα δεδομένα των αλλόγλωσσων ομιλητών, η εικόνα είναι αρκετά ασαφής όσον αφορά τον προτιμητέο τύπο σύνθετων λέξεων (Εσωτερική δομή, ΕΔ) (πίνακας 7). Πιο συγκεκριμένα, όπως συζητήσαμε στο κεφάλαιο 2, οι ενήλικες φυσικοί ομιλητές δείχνουν μια προτίμηση στα σύνθετα του τύπου [[θέμα+θέμα]+παραγωγ. κτλξ.], καταρχάς για το Ε2, η οποία είναι εξίσου ασαφής για παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας.⁵ Οι επιδόσεις των αλλόγλωσσων ομιλητών ποικίλλουν. Είναι αξιοσημείωτο ότι μόνο οι τουρκόφωνοι συμμετέχοντες, σε μεγαλύτερο ποσοστό τα παιδιά της δ' δημοτικού (ομάδα ηλικίας 10-11 ετών), δείχνουν μια σαφή προτίμηση στα σύνθετα του τύπου [[θέμα+θέμα]+παραγωγ. κτλξ.] στο Ε1, η οποία, ωστόσο, παύει να είναι το ίδιο σαφής στο Ε2. Είναι επίσης ενδιαφέρον ότι οι Γερμανοί αλλόγλωσσοι ομιλητές της Ελληνικής εμφανίζουν

ένα μεγάλο ποσοστό (13,9% και 12,8% για E1 και E2, αντιστοίχως, και εμφανίζονται σε παρένθεση) σύνθετων οι οποίοι δεν εμπίπτουν σε κάποια από τις κατηγορίες [[θέμα+θέμα]+ παραγωγ. κτλς.] ή [θέμα+λέξη], αλλά μάλλον παίρνουν την μορφή χαλαρών σύνθετων δύο λέξεων (παράδειγμα στο 21) (βλ. Tzakosta, 2010, για σχετική συζήτηση).⁶

(21) μερ-ό-νυχτο vs. μέρα-νύχτα (E1)

Οι Γερμανοί αλλόγλωσσοι δείχνουν μια προτίμηση για τα σύνθετα του τύπου [[θέμα + θέμα] + παραγωγ. κτλς.] αντίθετα με τη Γ1 τους, ενώ οι Ολλανδοί αλλόγλωσσοι δείχνουν προτίμηση στα σύνθετα του τύπου [θέμα + λέξη], όπως και στη Γ1.

Πίνακας 7: Εσωτερική δομή σύνθετων λέξεων (%)

EA	[s+ s]	[s+ w]	[s + s]	[s + w]	[s + s]	[s + w]	[s + s]	[s + w]	[s + s]	[s + w]	[s + s]	[s + w]	[s + s]	[s + w]
	Φυσ. ομιλητές		αλβανό-φωνοι		γερμανό-φωνοι		ολλανδό-φωνοι		ρωσό-φωνοι		σουηδό-φωνοι		τουρκό-φωνοι	
E1	50	50	59	41	30,1	55,9 (13,9)	45,6	54,4	60	40	23,6	76,4	80 (4)	20 (4)
E2	64	36	63	37	35,3	51,9 (12,8)	44,2	55,8	40	60	38	52	60 (4)	40 (4)
M.O.	57	43	61	39	32,7	53,9 (13,35)	44,9	55,1	50	50	30,8	64,2	70 (4)	30 (4)
													66 (6)	44 (6)

Ο Πίνακας 8 δείχνει ότι όλες οι ομάδες φυσικών και αλλόγλωσσων ομιλητών παράγουν τύπους με την κεφαλή να εμφανίζεται ως το δεύτερο συνθετικό (Δ) στο E1.⁷

Πίνακας 8: Θέση της κεφαλής (ποσοστό %)

	Δ	Α	Δ	Α	Δ	Α	Δ	Α	Δ	Α	Δ	Α	Δ	Α
	Φυσικοί ομιλητές		αλβανό-φωνοι		γερμανό-φωνοι		ολλανδό-φωνοι		ρωσό-φωνοι		σουηδό-φωνοι		τουρκό-φωνοι	
E1	100	0	75	25	97	3	98	2	81	19	84	16	97 (4)	3 (4)
													98 (6)	2 (6)
E2	90%	10	40	60	93	5	96,5	3,5	44	66	45	65	93 (4)	7 (4)
													98 (6)	2 (6)
M.O.	95%	5	57,5	42,55	95	4	97,25	2,75	62,5	42,5	64,5	40,5	95 (4)	5 (4)
													98 (6)	2 (6)

Αμφιλεγόμενα είναι τα αποτελέσματα των Αλβανών, Ρώσων και του Σουηδού συμμετέχοντα στο Ε2. Το γεγονός αυτό είναι αναμενόμενο τουλάχιστον για τους Αλβανούς αλλόγλωσσους, δεδομένου ότι, όπως συζητήσαμε στο κεφάλαιο 3, η θέση της κεφαλής δεν είναι ξεκάθαρα δεξιόστροφη στα αλβανικά. Ενδεικτικό παράδειγμα δίνεται στο (22).

(22) οδοντ-ό-βουρτσα vs. βούρτσα – δόντια

Το ΣΦ αποδεικνύεται ως ισχυρός αντιληπτικός δείκτης για φυσικούς και αλλόγλωσσους ομιλητές της Ελληνικής (Πίνακας 9). Όλες οι ομάδες αλλόγλωσσων ομιλητών χρησιμοποιούν το ΣΦ στο Ε1 συγκριτικά προς το Ε2. Εξαιρέση αποτελεί ο Σουηδός συμμετέχων ο οποίος επιδεικνύει εξαιρετικά υψηλή επίδοση στο Ε2 (95,3%) έναντι του Ε1 (82,3%). Από την άλλη, το γεγονός ότι το ΣΦ δεν είναι ξεκάθαρο συστατικό στην αλβανική σύνθεση, συνιστά μια ερμηνεία αναφορικά με το γιατί οι Αλβανοί αλλόγλωσσοι δεν το χρησιμοποιούν πολύ συχνά στο Ε2 (69%). Αντιθέτως, το χρησιμοποιούν στο Ε1 (84%), πιθανότατα απομνημονευτικά (βλ. Tzakosta, 2009, για ανάλογα δεδομένα των φυσικών ομιλητών).

Πίνακας 9: Χρήση του συνδετικού φωνήεντος/ στοιχείου (ποσοστό %)

ΣΦ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΝΑΙ	ΟΧΙ
	φυσικοί ομιλητές		αλβανόφωνοι		γερμανόφωνοι		ολλανδόφωνοι		ρωσόφωνοι		σουηδόφωνοι		τουρκόφωνοι	
<i>T1</i>	88	12	84	16	88,5	11,5	82,4	17,6	86	14	82,3	17,7	95 (4)	5 (4)
													97 (6)	3 (6)
<i>T2</i>	85	15	69	31	82,9	17,1	53	47	95	5	95,3	4,7	93 (4)	7 (4)
<i>M.O.</i>	86,5	13,5	76,5	23,5	85,7	14,3	67,7	32,3	90,5	9,5	88,8	11,2	60 (4)	49 (6)

Όπως παρατηρήσαμε στον Πίνακα 5, ποικίλοι τύποι, δηλαδή σύνθετοι σχηματισμοί των οποίων τα συνθετικά μπορούν να εναλλαχθούν και να τοποθετηθούν ως πρώτα ή δεύτερα συνθετικά χωρίς να υπάρξει σημασιολογική ή μορφοσυντακτική διαφοροποίηση, απαντώνται μόνο στα ελληνικά. Ωστόσο, πρωτίστως οι Ολλανδοί, ακολουθούμενοι από τους Γερμανούς και τουρκόφωνους αλλόγλωσσους ομιλητές, προσπαθούν να παράγουν ποικίλους τύπους. Μάλιστα, η ομάδα των Γερμανών εμφανίζει εξαιρετικά υψηλό ποσοστό ποικίλων τύπων στο Ε2 έναντι του Ε1 (βλ. πίνακας 10). Μερικά αντιπροσωπευτικά παραδείγματα της ομάδας των Ολλανδών δίνονται στο (23).

Πίνακας 10: Ποικιλία (ποσοστό %)

ΣΦ	ΜΚ	ΔΚ	ΜΚ	ΔΚ	ΜΚ	ΔΚ	ΜΚ	ΔΚ	ΜΚ	ΔΚ	ΜΚ	ΔΚ	ΜΚ	ΔΚ
	φυσικοί ομιλητές		αλβανόφωνοι		γερμανόφωνοι		ολλανδόφωνοι		ρωσόφωνοι		σουηδόφωνοι		τουρκόφωνοι	
<i>T1</i>	75	25	---	---	84,9	15,1	57,8	42,2	---	---	---	---	82 (4)	18 (4)
													75,4 (6)	24,6 (6)
<i>T2</i>	40	60	---	---	26,6	73,4	22,9	77,1	---	---	---	---	41,2 (4)	58,8 (4)
													82,1 (6)	17,9 (6)
<i>M.O.</i>	57,5	32,5	---	---	55,75	44,25	40,35	59,65	---	---	---	---	61,5 (4)	38,5 (4)
													78,8 (6)	21,2 (6)

- (23) α. γαλαν-ό-λευκος vs. λευκό-γαλαζιος
 β. μερ-ό-νυχτο vs. νυχτ-ά-μερα
 γ. ψωμ-ο-τύρι vs. τυρί-ψωμι

Ολοκληρώνοντας την συζήτηση των δεδομένων, κρίνουμε απαραίτητο να αναφέρουμε μερικές περιπτώσεις *συμφυρμάτων* (blends), είδους σύνθετων λεκτικών κατασκευών οι οποίες υπόκεινται σε απαλοιφή άτονων ή/ και ενδιάμεσων συλλαβών, τα οποία εντοπίζονται στα δεδομένα των Ολλανδών αλλόγλωσσων ομιλητών (δεδομένα στο (24)).

- (24) α. βροχ-ο-βροντή vs. βροχ-ο-ντή
 β. αγορ-ο-κόριτσο vs. αγόρτσι (E1)
 γ. χιον-ο-χάλαζο vs. χιολάζι (E2)

Η ομάδα των Ολλανδών αλλόγλωσσων εμφανίζει επίσης έντονη εσωτερική κλίση στις σύνθετες δομές. Η εσωτερική κλίση, η οποία δεν απαντάται συχνά σε σύνθετες δομές δεδομένου ότι η κλίση συνιστά περιφερειακή μορφολογική διαδικασία (βλ. Ράλλη 2005), είναι χαρακτηριστική της ολλανδικής σύνθεσης, συνεπώς, η επίδραση της Γ1 παραμένει ισχυρή (βλ. δεδομένα στο (25)).

- (25) α. ελαφ-ο-κυνηγός vs. ελαφ-ι-κυνηγός
 β. αλατ-ο-πίπερο vs. αλατ-ι-πίπερο
 γ. λουλουδ-ό-βαζο vs. λουλουδ-ί-βαζο
 δ. αυλ-ό-πορτα vs. αυλ-ί-πορτα

ε. γαλατ-ό-πιτα	vs.	γαλ-ά-πιτα	(E1)
στ. βελον-ό-δασος	vs.	βελον-ιά-δασος	
δ. φωτ-ιο-καμένος	vs.	φωτ-ια-καμμένος	(E2)

Τέλος, σε μικρά ποσοστά (~ 3,7% για τους Γερμανούς και 5% για τους τουρκόφωνους επί του συνόλου των πραγματώσεων τους) οι αλλόγλωσσοι ομιλητές προτιμούν να παράγουν απλές λέξεις παρά σύνθετες, οι οποίες, ωστόσο, είναι απολύτως ή μερικώς συνώνυμες με τις σύνθετες. Μερικά παραδείγματα δίνονται στο (26).

(26) α. οργαν-ο-παίκτης	vs.	μουσικός
β. σκληρ-ό-καρδος	vs.	άκαρδος
γ. υπερδύναμος	vs.	δυναμούχος

10. Σύνοψη

Το παρόν άρθρο είναι μια συγκριτική μελέτη δεδομένων φυσικών και αλλόγλωσσων ομιλητών της Ελληνικής όσον αφορά την κατάκτηση και εκμάθηση της μορφολογικής διαδικασίας σύνθεσης λέξεων στα ελληνικά, προκειμένου να διερευνησουμε, αφενός, τους μηχανισμούς που ενεργοποιούνται κατά την κατάκτηση και εκμάθηση της σύνθεσης και, αφετέρου, τους αμιγώς γλωσσικώς παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν το επίπεδο γλωσσομάθειας ή διγλωσσίας των αλλόγλωσσων ομιλητών. Οι ενδογλωσσικοί παράγοντες σχετίζονται με α) την τυπολογική σχέση μεταξύ της Γ1 και της Γ2, β) το επίπεδο γλωσσομάθειας, γ) την ηλικία, και δ) την ενεργοποίηση αρχών οι οποίες είναι καθολικά, διαγλωσσικά ισχυρές.

Τα δεδομένα των φυσικών ομιλητών δείχνουν ότι οι δεύτεροι δεν κάνουν λάθη στο σχηματισμό υπαρκτών σύνθετων σχεδόν σε καμία από τις εξετασθείσες μεταβλητές (εσωτερική δομή, μετακίνηση και αναβιβασμός του τόνου, ΣΦ, κεφαλή, ποικιλία), ενώ έντονη ποικιλία παρατηρείται στο ερωτηματολόγιο των μη υπαρκτών σύνθετων (E2). Στο E2 αναδεικνύεται η πραγματική ικανότητα των φυσικών ομιλητών να χειρίζονται παραγωγικά τους κανόνες σχηματισμού λέξεων της Γ1 τους. Από την άλλη πλευρά, οι επιδόσεις των αλλόγλωσσων ομιλητών είναι σε αρκετές περιπτώσεις εφάμιλλες των φυσικών ομιλητών. Δεδομένων των παραπάνω, εικάζουμε ότι υψηλές επιδόσεις επιτυγχάνουν οι ομάδες αλλόγλωσσων ομιλητών που έχουν υψηλό επίπεδο γλωσσομάθειας, όπως φάνηκε από τα δεδομένα των τουρκόφωνων αλλόγλωσσων ομιλητών ανεξάρτητα από το βαθμό τυπολογικής γειννίας της Ελληνικής και των Γ1 των αλλόγλωσσων ομιλητών.

Είναι αξιοσημείωτο ότι οι Γ1 σε όλες τις περιπτώσεις επηρεάζουν τον τρόπο της σύνθεσης λέξεων, ωστόσο, τα χαρακτηριστικά της ελληνικής σύνθεσης που λειτουρ-

γούν ως αντιληπτικοί δείκτες για τους φυσικούς επηρεάζουν και τους αλλόγλωσσους ομιλητές και τους καθοδηγούν στην ανίχνευση των κανόνων που διέπουν την ελληνική σύνθεση. Οι υψηλές επιδόσεις των αλλόγλωσσων ομιλητών μας επιτρέπουν να τους 'δούμε' ως δυνάμει δίγλωσσους ομιλητές.

Η συζήτηση των υποθέσεων εργασίας μας οι οποίες διατυπώθηκαν στο κεφάλαιο 9 επιβεβαιώνονται στην πλειοψηφία τους από την παρουσίαση των αποτελεσμάτων. Πιο συγκεκριμένα, τα δεδομένα απέδειξαν ότι οι ιδιότητες της σύνθεσης λέξεων που είναι κοινές μεταξύ των γλωσσών λειτουργούν ως ισχυροί αντιληπτικούς δείκτες για την κατάκτηση και εκμάθηση της σύνθεσης. Όλες οι ομάδες αλλόγλωσσων ομιλητών έχουν υψηλές επιδόσεις όσον αφορά τη σωστή πραγμάτωση της κεφαλής και του ΣΦ. Τα δεδομένα δεν επιβεβαιώνουν την υπόθεση ότι οι Ολλανδοί θα είχαν την 'καλύτερη' γλωσσική συμπεριφορά, επιβεβαιώνονται, ωστόσο, από την ομάδα των Αλβανών οι οποίοι έχουν τις χαμηλότερες επιδόσεις, σε αντίθεση προς τους τουρκόφωνους μαθητές που έχουν τις υψηλότερες επιδόσεις. Η ηλικία φαίνεται να παίζει θετικό ρόλο στην εκμάθηση της Γ2 και την ανάπτυξη διγλωσσίας (Αλεξίου & Τζακώστα, 2014, Τζακώστα, 2015), καθώς και το γλωσσικό περιβάλλον εντός του οποίου λαμβάνει χώρα η εκμάθηση της ελληνικής.

Τόσο η αντιληψη όσο και η παραγωγή λέξεων στη Γ2 γλώσσα επηρεάζονται από τους κανόνες της σύνθεσης λέξεων στην ή στις Γ1. Ωστόσο, ο βαθμός επίδρασης της Γ1 μειώνεται όσο αυξάνεται η τυπολογική γειννίαση Γ1 και Γ2. Τέλος, θεωρούμε ότι, ανεξαρτήτως πλαισίου εντός του οποίου πραγματοποιείται η εκμάθηση της δεύτερης/ ξένης γλώσσας και της ηλικίας των ομιλητών, όσο ευκολότερα γίνονται αντικείμενο εκμάθησης οι αντιληπτικοί δείκτες, ιδιαιτέρως όσοι δεν είναι διαγλωσσικά ισχυροί, τόσο πιθανότερο είναι να χαρακτηριστούν οι αλλόγλωσσοι ομιλητές ως δίγλωσσοι. Τέλος, τα δεδομένα όλων των ομάδων αλλόγλωσσων ομιλητών καταδεικνύουν το γεγονός ότι οι δυνάμει δίγλωσσοι ομιλητές της ελληνικής χαρακτηρίζονται από υψηλό επίπεδο γλωσσομάθειας ή διγλωσσίας.

Η συζήτηση που προηγήθηκε έχει σαφείς προεκτάσεις και κάνει συγκεκριμένες προβλέψεις σχετικά με τη μεθοδολογία της διδασκαλίας τόσο της Γ1 όσο και της Γ2. Τα πορίσματά μας κατέδειξαν ότι η διδασκαλία της γλώσσας καταρχάς απαιτεί γλωσσικές δραστηριότητες οι οποίες δεν έχουν ως άξονά τους απομνημονευτικούς μηχανισμούς αλλά ενεργοποιούν την εφαρμογή κανόνων και αρχών. Κατά συνέπεια, είναι σημαντικότερη η αξιοποίηση ψευδολέξεων στη γλωσσική διδασκαλία και την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της. Είναι, επίσης, σημαντικό η διδασκαλία να έχει ως άξονές της τους αντιληπτικούς δείκτες, δηλαδή την προτιμητέα δομή των σύνθετων λέξεων, τη θέση της κεφαλής, τη χρήση του ΣΦ, την εμφάνιση ποικίλων τύπων. Μάλιστα, η σειρά διδασκαλίας των αντιληπτικών δεικτών ενδείκνυται να βασιζέται στο εύρος εμφάνισής των τελευταίων.

Η τυπολογική συγκριτική μεθοδολογία που υιοθετήσαμε θα εμπλουτιστεί με δεδομένα ακόμη περισσότερων ομιλητών και θα προσαρμοστεί σε νέα δεδομένα από γλώσσες που δεν έχουν ακόμη εξετασθεί ή γίνει αντικείμενο επεξεργασίας και ανάλυσης.

Σημειώσεις

1. Για εκτενή συζήτηση σχετικά με τους εξωγλωσσικούς παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν την εκμάθηση των Γ2 βλ. Baker (2001), όπου και περισσότερες βιβλιογραφικές αναφορές.
2. Βλ. Revithiadou (1996) για μια φωνολογική ανάλυση της διαδικασίας της σύνθεσης.
3. Ο αστερίσκος σηματοδοτεί αντιγραμματικές/ μη αποδεκτές δομές.
4. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η μορφή του συνδετικού φωνήεντος ενδέχεται να ποικίλλει δεδομένου ότι τα επιρρήματα συχνά λήγουν σε φωνήεν.
5. Τα 20 τουρκόφωνα παιδιά είναι μουσουλμάνοι της Θράκης και κατά δήλωσή τους (βλ. απαντήσεις των γενικών ερωτήσεων στο ερωτηματολόγιο E1 και E2) είναι μονόγλωσσοι φυσικοί ομιλητές της Τουρκικής.
6. Στους πίνακες 7-10 και συγκεκριμένα στη στήλη των τουρκόφωνων συμμετεχόντων οι παρένθετοι αριθμοί (4) και (6) συμβολίζουν την δ' και στ' δημοτικού, αντιστοίχως, τις οποίες ακολουθούν οι συμμετέχοντες.
7. Δ = Κεφαλή δεξιά, Α = Κεφαλή αριστερά
8. Στον πίνακα 7, η συντομογραφία [s+w] αντιστοιχεί στα σύνθετα του τύπου [θέμα+λέξη], ενώ η συντομογραφία [s+s] αντιστοιχεί στα σύνθετα του τύπου [[θέμα+θέμα]+παραγωγ. κτλξ.].
9. Θεωρούμε ότι η συμπεριφορά του Σουηδού αλλόγλωσσου ομιλητή είναι μεν αποσπασματική αλλά ενδεικτική της γλωσσικής συμπεριφοράς.

Βιβλιογραφία

- Αλεξίου, Θ. & Μ. Τζακώστα (2014) Στρατηγικές διδασκαλίας σε παιδιά. Στο *Διαδρομές του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας*. Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση (ΕΣΠΑ 2007-2013). Θεσσαλονίκη: Κ.Ε.Γ.
- Anastasiadi- Simeonidi, A. (1983) La composition en Grec Moderne d'un point de vue Diachronique. *Lalies* 2: 77- 90.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1986) *Η Νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική*. Θεσσαλονίκη: Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1996α) Η νεοελληνική σύνθεση. Στο Γ. Κατσιμαλή & Φ. Καβουκόπουλος (επιμ.), *Ζητήματα νεοελληνικής γλώσσας: Διδακτική Προσέγγιση*. Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης, 97-120.

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1996β) Η διδασκαλία των μη απλών λεξικών μονάδων. Στο *Η Νέα Ελληνική ως Ξένη Γλώσσα*. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, 129-149.
- Aronoff, M. & J. Rees-Miller (eds.) (2001) *The Handbook of Linguistics*. Oxford: Blackwell.
- Baker, C. (2001) *Εισαγωγή στη Διγλωσσία και τη Δίγλωσση Εκπαίδευση* (εισ.-επιμ. Μ. Δαμανάκης, μτφρ. Α. Αλεξανδροπούλου). Αθήνα: Gutenberg.
- Becker, T. (1992) Compounding in German. *Rivista di Linguistica*, 4 (1): 5-36.
- Booij, G. (1992) Compounding in Dutch. *Rivista di Linguistica*, 4 (1): 37-61.
- Booij, G. (1997) Autonomous morphology and paradigmatic relations. *Yearbook of Morphology 1996*: 35-54.
- Booij, G. (2005) *The Grammar of Words*. New York: Oxford University Press.
- Γαβριηλίδου, Ζ. (2004) Επίδραση προγράμματος παραγωγής και κατανόησης συνθέτων σε παιδιά προσχολικής ηλικίας. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 25: 112-122.
- Γαβριηλίδου, Ζ. & Α. Ευθυμίου (2001) Διδακτική των συνθέτων στο Νηπιαγωγείο. Στο Ε. Κούρτη (επιμ.), *Η έρευνα στην Προσχολική Εκπαίδευση. Τόμος Α'. Διδακτική Μεθοδολογία*. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός, 17-29.
- Cubberley, P. (2002) *Russian: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Drachman, G. & A. Malikouti-Drachman (1994) Stress and Greek compounding. *Phonologica 1992*: 55-64.
- Elsie, R. (2006) *Albanian Literature: A Short History*. London: I. B. Taurus.
- Ζεγκίνης, Ε. & Π. Χιδίρογλου. *Τουρκική Γραμματική*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Friberg, K. (2008) Decomposing Swedish compounds using memory-based learning. *NODALIDA 2007 Conference Proceedings*. 224-230.
- Gouskova, M. & K. Roon (2008) Interface Constraints and Frequency in Russian Compound Stress. In J. Reich, M. Babyonyshev & D. Kavitskaya (eds.), *Proceedings of the 17th Meeting of Formal Approaches to Slavic Linguistics*. Ann Arbor: Michigan Slavic Publishers. 49-63.
- Guevara, E. & S. Scalise (2004) V-compounding in Dutch and Italian. In *Cuadernos de Linguistics den Instituto Universitario Ortega y Gasset Madrid X*: 1-29.
- Jarema, G., C. Busson, R. Nikolova, K. Tsapkini & G. Libben (1999) Processing compounds: A cross-linguistic study. *Brain and Language* 68: 362-369.
- Kalligiannaki, S. & M. Tzakosta (2013) Common characteristics in compound formation: evidence from bilingual acquisition and L2 language learning. Στο Ν. Lavidas, Th. Alexiou & Α.-Μ. Sougari (eds.), *Major Trends in Theoretical and Applied Linguistics*:

Selected Papers from the 20th International Symposium of Theoretical and Applied Linguistics. London: Versita, 219-232.

- Kehayia, E., G. Jarema, K. Tsapkini, D. Perlak, A. Ralli & D. Kadzielawa (1999) The role of morphological structure in the processing of compounds: The interface between linguistics and psycholinguistics. *Brain and Language*, 68 (1-2): 370-377.
- Kiefer, F. (1992) Compounding in Hungarian. *Rivista di Linguistica*, 4 (1): 61-78.
- Κουφού, Κ.-Ει. & Μ. Τζακώστα (2015) Η διδασκαλία των μορφολογικών διαδικασιών της παραγωγής και της σύνθεσης υπό το πρίσμα των ΑΠΣ: μια κριτική θεώρηση. Στα ηλεκτρονικά πρακτικά του 7^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης με διεθνή συμμετοχή «Ποια γνώση έχει την πιο μεγάλη αξία; Ιστορικές-συγκριτικές προσεγγίσεις». Πάτρα: Παν/μιο Πατρών.
<http://eriande-elemedu.e-millescreations.com/>
<http://eriande-elemedu.e-millescreations.com/art/uploads/xenesglosses.pdf>
- Κουφού, Κ.-Ε. & Μ. Τζακώστα (Υπό δημ.) Τα ρηματικά σύνθετα στη γλωσσική διδασκαλία: 'αδύναμοι κρίκοι' και προτάσεις διδακτικής. Στο *Proceedings of the 22nd International Symposium of Theoretical and Applied Linguistics*. School of English, Aristotle University of Thessaloniki (April 2015)
- Kornfilt, J. (1997) *Turkish Descriptive Grammar*. London: Routledge.
- Konstantzou, K., S. Varlokosta & M. Vlassopoulos (2015) Compounding in Greek child language: evidence from typical development and specific language impairment. Paper presented at the 12th International Conference of Greek Linguistics (ICGL12). Berlin Free University (September 2015).
- Malikouti-Drachman, A. (1995) Prosodic Domains in Greek Compounding. Handout of Paper presented at the 2nd International Conference of Greek Linguistics (ICGL2). Salzburg: University of Salzburg.
- Nespor, M. & A. Ralli (1994) Stress domains in Greek compounds: a case of Morphology phonology interaction. In *Themes of Greek Linguistics I*. Amsterdam & New York: John Benjamins, 201-208.
- Nespor, M. and A. Ralli (1996) Morphology-phonology interface: phonological domains in Greek compounds. *The Linguistic Review*, 13: 357-382.
- Newmark, L. P. Hubbard & P. Prifti (1982) *Standard Albanian: A Reference Grammar for Students*. Stanford: Stanford University Press.
- Orel, V. (2000) *A Concise Historical Grammar of the Albanian Language: Reconstruction of Proto-Albanian*. Boston: Brill Academic Publishers.
- Ράλλη, Α. (1989) Τα ρηματικά σύνθετα της Νέας Ελληνικής. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 10: 205-223.

- Ράλλη, Α. (1991) Λεξική φράση: αντικείμενο μορφολογικού ενδιαφέροντος. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 12: 139-158.
- Ράλλη, Α. (1995) Σχέσεις σύνθεσης και προσφωματοποίησης: Η περίπτωση των θεματικών ρόλων στα ρηματικά σύνθετα. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 16: 136-147.
- Ράλλη, Α. (2005) *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ράλλη, Α. (2007) *Η Σύνθεση Λέξεων: Διαγλωσσική Μορφολογική Προσέγγιση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ralli, A. (1992) Compounds in Modern Greek. *Rivista di Linguistica* 4 (1): 143-174.
- Ralli, A. (2002) Prefixation vs. compounding. Στο Α. Μ. Di Sciullo (ed.), *Asymmetry in Grammar: phonology, morphology and language acquisition*. Amsterdam: John Benjamins, 37- 64.
- Ralli, A. (2003a) Morphology in Greek linguistics: the state-of-the-Art. *J. of Greek Linguistics*, 4: 77-129.
- Ralli, A. (2003b) Preverbs in Greek: the case of ksana-, kse-, para-. In E. Mela-Athanasopoulou (ed.), *Proceedings of the 15th Symposium of Theoretical and Applied Linguistics. Selected Papers*. Thessaloniki: Aristotle University of Thessaloniki, 107-132.
- Ralli, A. & M. Raftopoulou (1999) Η σύνθεση ως διαχρονικό φαινόμενο σχηματισμού λέξεων. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 19: 389-403.
- Revithiadou, A. (1996) Stress patterns and morphological structures in Greek nominal prefixation. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 16: 104-114.
- Scalise, S. & A. Fabregas (2010) The head in compounding. In S. Scalise & I. Vogel (eds.), *Cross-disciplinary issues in compounding*. Amsterdam: John Benjamins, 109-126.
- Selkirk, E. (1984) *Phonology and syntax: The relation between sound and structure*. Cambridge, Massachusetts/ London, England: The MIT Press.
- Tsiamas, A., G. Jarema, E. Kehayia & G. Chilingaryan (2015) Stress properties of Greek compounds. *The Canadian Journal of Linguistics*, 60 (1):-25-50.
- Tzakosta, M. (2009) Perceptual ambiguities in the formation of Greek compounds by native speakers. Στο Γ.Κ. Γιαννάκης, Μ. Μπαλταζάνη, Γ.Ι. Ξυδόπουλος & Τ. Τσαγγαλίδης (επιμ.), *Ηλεκτρονικά Πρακτικά του 8^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας (BICGL)*. Ιωάννινα, Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας, Παν/μιο Ιωαννίνων, 545-557. http://www.linguist-uoι.gr/cd_web/arxiki_en.htm
- Tzakosta, M. (2010) External and internal factors affecting compound formation in L2: the case of Dutch learners of Greek. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 30: 589-601.

- Tzakosta, M. (2011a) L1 transfer in L2 Learning: compound forms in the speech of Turkish learners of Greek. Στο E. Kitis, E., N. Lavidas, N. Topintzi & T. Tsangalidis (eds.), *Selected Papers from the 19th International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics*. Θεσσαλονίκη: Μονοχρωμία, 459-468.
- Tzakosta, M. (2011b) L1 transfer in L2 word formation. Ηλεκτρονικά πρακτικά του 9ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας. *CGL*). Σικάγο, Παν/μιο Σικάγου. 416-427.
<http://www.ling.ohio-state.edu/ICGL/proceedings/>
- Τζακώστα, Μ. (2015) Πως η ηλικία λειτουργεί ως παράγοντας ρύθμισης της γλωσσικής κατάκτησης και εκμάθησης: μερικά ερευνητικά πορίσματα. Στο Τζακώστα, Μ. (επιμ.), *Γλωσσική εκμάθηση και διδασκαλία σε πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα: Ενσωμάτωση της γλωσσικής απόκλισης και της γλωσσικής ποικιλίας στην τάξη*. Αθήνα: Gutenberg-Δαρδανός, 113-134.
- Tzakosta, M. & M. Hadzidaki (2013) Word formation in child speech: evidence from preschoolers. *Ηλεκτρονικά Πρακτικά του 10^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*. Κομοτηνή, Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας, Δημοκρίτειο Παν/μιο Θράκης, 571-577.
- Tzakosta, M. & K.-I. Koufou (2016) 'Looking for an identity': compound formation in the speech of Albanian learners of Greek. Paper presented at the *Pacific Second Language Research Forum 2016*. Chuo University: Tokyo.
- Tzakosta, M. & M. Mamadaki (2013) Compound formation in L2 learning: the case of Bulgarian, Romanian and Russian learners of Greek. Στο Z. Gavriilidou, A. Efthimiou, E. Thomadakis & P. Kambakis-Vougiouklis (eds.), *Selected Papers of the 10th ICGL*, Komotini: Democritus University of Thrace, 78-583.
- Τζακώστα, Μ. & Δ. Μανωλά (2012) Κατανόηση και παραγωγή συνθέτων από παιδιά προσχολικής ηλικίας: διδακτικές προεκτάσεις. Στο Κ.Δ. Μαλαφάντης, Ν. Ανδρεαδάκης, Δ. Καραγιώργος, Γ. Μανωλίτσης & Β. Οικονομίδης (επιμ.), *Πρακτικά του 7^{ου} συνεδρίου της παιδαγωγικής εταιρίας Ελλάδας – ελληνική παιδαγωγική και εκπαιδευτική έρευνα*. Τόμος Β'. Αθήνα: Διάδραση, 1119-1130.
- Williams, E. (1981) On the Notions «Lexically Related» and «Head of a Word». *Linguistic Inquiry*, 12 (2): 245-274.